

primljen: 09.03.2024.
korigovan: 14.04.2024.
prihvaćen: 19.04.2024.

Naučna kritika

UDK : 72 Skot Braun D.
<https://doi.org/10.62683/NiP27.43-48>

OSVRT NA NAUČNI, PEDAGOŠKI, URBANISTIČKI I ARHITEKTONSKI DOPRINOS DENIZ SKOT BRAUN

Biljana Arandelović¹

Rezime: Tekst je kraći osvrt na višedecenijski interdisciplinarni naučni, pedagoški, urbanistički i arhitektonski doprinos Deniz Skot Braun, ikone istorije savremene arhitekture i urbanizma. Deniz Skot Braun nikada nije odvajala privatno i poslovno i ceo njen stvaralački rad i život su autentična istraživačko-stvaralačka avantura koja se odvijala na više kontinenata i kroz više faza. Njen životni i stvaralački put je krenuo iz rodne Afrike, zatim se nastavio preko Londona pa do Pensilvanije, odakle nastavlja kao posvećeni predagog, teoretičar arhitekture i urbanizma, arhitekta i urbanista, u tandemu sa svojim životnim i poslovnim partnerom Robertom Venturijem, da stvara i da utiče na tok savremene arhitekture i urbanizma. Uloga Deniz Skot Braun u zajedničkim projektima, u očima javnosti, decenijama je umanjivana, dok je Venturi stavljan u prvi plan i slavljen kao genije. Nikada nije dobila zasluženo priznanje za svoj rad iako su stvarali u ravnopravnom partnerstvu.

Ključne reči: Deniz Skot Braun, Postmoderna, Arhitektura, Urbanizam, Arhitektonska i urbanistička teorija, Arhitektonska i urbanistička pedagogija

A REVIEW OF THE SCIENTIFIC, PEDAGOGICAL, URBAN AND ARCHITECTURAL CONTRIBUTION OF DENISE SCOTT BROWN

Abstract: This text offers a concise overview of Denise Scott Brown's interdisciplinary contributions to contemporary architecture and urbanism over several decades. Scott Brown's creative work and life are characterized by an authentic research-creative process that has taken place on several continents and in several stages. The creative journey of the architect and urban planner together with her life and business partner Robert Venturi began in Africa and led via London to Pennsylvania. She is also a dedicated teacher and theorist of architecture and urbanism who has had a significant influence on the development of contemporary architecture and urbanism. Denise Scott Brown's role in collaborative projects was minimized for decades, while Venturi was widely hailed as a mastermind. She never gained the acclaim she deserved for her work, even though it was the result of an egalitarian collaboration.

Key words: Denise Scott Brown, Postmodern, Architecture, Urban Planning, Architectural and urban theory, Architectural and urban pedagogy

¹ Docent. dr, Građevinsko-arhitektonski fakultet Univezitet u Nišu, biljana.arandelovic@gaf.ni.ac.rs
ORCID 0009-0009-8190-0871

1 UVOD

Sam tok života Deniz Skot Braun je definisao i oblikovao njen rad na više načina. Posebno su njen privatni život i intelektualni uticaji sa početka njene karijere bili međusobno povezani. Skot Braun je tokom svoje karijere razvila dijalog između onoga što „jeste” i onoga što „treba da bude” a takvi njeni stavovi su uslovljeni direktno determinisanom stečenom percepcijom njenog rodnog afričkog pejzaža [1].

Deniz, poznata po oštrm jeziku i odlučnim polemikama, je uvek glasno iskazivala svoje stavove, bez ustezanja se javno sukobljavala sa kolegama ili odgovarala na njihove kritike, kojih je uvek bilo pregršt. Jedna od takvih poznatih polemika se vodila 1970-ih godina sa britanskim kritičarem i arhitektom Fremptonom Kenetom, objavljivanjem međusobnih odgovora u nizu članaka [2, 3, 4].

Najranija sećanja iz njenog detinjstva u Africi igrala su fundamentalnu ulogu tokom cele njene karijere. To se posebno odnosi na njeno interesovanje za temu koja je bila aktuelna ali još uvek nedovoljno istražena u to doba – novi gradovi automobila u kojima je Deniz Skot Braun prepoznala značaj komunikacije u urbanom prostoru i istraživala mogućnosti uključivanja komunikacije kao sastavnog dela planiranja i arhitekture [5].

Život ju je iz Afrike odveo u London, gde je posle studiranja arhitekture u rodnoj Južnoj Africi (Johanesburg) nastavila sa studiranjem na čuvenoj Arhitektonskoj asocijaciji (AA) Školi arhitekture u Londonu, gde je susrela sa grupom Novi brutalisti (New Brutalists) kojima se ideološki pridružila. Dalji nastavak studiranja je usledio odlaskom na Univerzitet Pensilvanije gde je studirala naučnu disciplinu koja je bila nova za nju – urbanističko planiranje [6].

Deniz Skot Braun objedinjuje nesvakidašnju kombinaciju kompetencija, obrazovanja i praktičnih iskustava iz naučnih i umetničkih disciplina, kao i praktičnih veština koje se mogu primeniti i u današnje doba, bez obzira što je to znanje sticala 1960-ih godina prošlog veka. Iako je novo tehnološko doba donelo posebne zahteve za savladavanje savremenih problema u urbanom i arhitektonskom okruženju, za šta je neophodno praćenje aktuelnih razvojnih tehnologija gradnje, osnov kompetencija i znanja koje poseduje Deniz Skot Braun, a koji se odnosi na urbanističko planiranje i srodne podoblasti, kao što su ekonomska geografija i sociologija planiranja, kao i istorija i teorija arhitekture i umetnosti, je dobra

osnova za razumevanje svakog perioda urbanističkog razvoja.

Deniz Skot Braun je inteligentno obuhvatala dve oblasti koje ne mogu jedna bez druge, arhitekturu i urbanističko planiranje, i uvek je nastojala da ponudi alternativna rešenja kad god je to bilo neophodno za dobrobit urbane zajednice. Zahvaljujući svojim naučnim i praktičnim veštinama, sagledavala je arhitekturu i njeno neposredno urbano okruženje kao celinu, dok je u isto vreme naglašavala značaj simbola i estetike koji su bili deo određene urbane celine [7].

2 INTERDISCIPLINARNI PRISTUP DENIZ SKOT BRAUN

Cilj ovog teorijskog osvrta na višedecenijski interdisciplinarni naučni, pedagoški, urbanistički i arhitektonski rad, kao i ostale kreativne discipline (prvenstveno fotografiju) i različite kategorije delovanja u okviru urbanističkog aktivizma Deniz Skot Braun je da dodatno ukaže na njihov sveobuhvatni uticaj na sve savremene komplementarne i relevantne discipline.

2.1 PEDAGOŠKI RAD DENIZ SKOT BRAUN

Prethodno obrazovanje i završeni studijski program kod profesora Herberta Gansa na istoj instituciji, na Univerzitetu Pensilvanije, je uslovalo njen pedagoški put, kao i dalji razvoj u teoretičara urbanizma i arhitekture. Deniz je oduvek bila pasionirani pedagog i naročito posvećena pripremanju istraživačkih projekata u formi studija koje je organizovala i vodila na nekoliko prestižnih univerziteta, kao što su Univerzitet Pensilvanije, UC Berkli, Univerzitet Kalifornije, Jejl, Rajz i Harvard.

Deniz Skot Braun je počela da predaje arhitekturu, urbanističko planiranje i urbani dizajn 1963. godine, odmah po završetku studiranja na Univerzitetu u Pensilvaniji. Bila je aktivni član akademske zajednice do 1970. godine, kada se zvanično povukla nakon poslednjeg održanog istraživačkog projekta *Studio: Pouke iz Levitauna* [8], koji je realizovala na Univerzitetu Jejl zajedno sa Robertom Venturijem. Po završetku studija, zajedno su se povukli iz aktivnog akademskog rada i posvetili se vođenju i organizovanju arhitektonskih i urbanističkih projekata u okviru zajedničke firme Venturi, Skot Braun & Saradnici (VSBA). Međutim, Deniz je nastavila da povremeno realizuje predavanja po pozivu i da bude angažovana kao konsultant za arhitektonsku pedagogiju. Radila je i kao konsultant na odeljenjima

za arhitekturu i urbanizam na MIT-u u periodu između 1973-1983., a zatim na odeljenju za arhitekturu na Univerzitetu Templ.

Rad sa studentima, uz formiranje specifičnih i prepoznatljivih nastavnih programa u formatu studentski istraživački projektni studio, joj je omogućio da paralelno sa pedagoškim radom nastavi proučavanje novih urbanih fenomena. Sa doslednim entuzijazmom se posvetila pripremi studentskih istraživanja (studio), pretvarajući svaki u projekat od posebnog značaja za razvoj određene urbane sredine. Izgradila je originalni nastavni program, zajedno sa pripremom opsežnog vizuelnog propratnog materijala za svaki pojedinačni studio, od kojih su danas mnogi dostupni javnosti za analizu u Arhitektonskom arhivu Univerziteta u Pensilvaniji.

Nije prestala da podučava druge i kada je zvanično napustila akademsku karijeru da bi se posvetila arhitektonskim i urbanističkim projektima u firmi. Pasionirano je podučavala mlade arhitekta i urbaniste koji su prolazili kroz njen i Venturijev biro, fokusirajući se permanentno na približavanje te dve komplementarne profesije. Iako njena akademska karijera nije dugo trajala, bila je važan deo njenog profesionalnog života. U toku pripremnog perioda za pedagoške aktivnosti se razvijala teorija arhitekture i urbanizma koja je kasnije šokirala i ustalasala stručnu javnost koji je bila spremna za promene [9].

Najpoznatiji slučaj je arhitektonska i urbanistička teorija koja je pratila istraživački studio koji je vodila na Univerzitetu Jejl zajedno sa Robertom Venturijem, iz čijeg je istraživačkog rada nastala čuvena knjiga *Pouke iz Las Vegasa* [10].

2.2 AKTIVIZAM DENIZ SKOT BRAUN

Aktivizam Deniz Skot Braun i njena borba za bolje uslove života heterogenih i kompleksnih zajednica u najrazličitijim urbanim sredinama su deo njenog karaktera koji se oformio još prilikom odrastanja u Južnoj Africi. Njen aktivizam je snažno uslovljen njenim odrastanjem u Južnoj Africi tokom ere aparthejda. Korene njene potrebe za pomaganjem ugroženim urbanim sredinama nedvosmisleno pronalazimo u njenom odrastanju i neposrednom vaspitanju. Svest o pripadnosti privilegovanoj manjini u Africi nije nešto što je Deniz Skot Braun uzimala zdravo za gotovo, što je nastavila da pokazuje tokom svog dugog višedecenijskog aktivističkog angažmana. Sve se ovo može posmatrati kao deo njene društvene svesti u okviru analize i realizacije arhitektonskog i urbanističkog planiranja [11].

Jedan od prvih volonterskih projekata koji su bili fokusirani na pomoći urbanoj zajednici, a na koji je Deniz bila posebno ponosna, je bio projekat Južna ulica - The Philadelphia Crosstown Community. Ovo je primer projekta aktivističke angažovanosti u lokalnoj zajednici iz perioda početne faze njene karijere, koji je Denize Skot Braun obavljala nedugo nakon što se pridružila firmi Venturi i Rauh. Iako je bila zadužena za kompletnu realizaciju lokalnog projekta za zajednicu Philadelphia Crosstown, njeno autorstvo se često i greškom pripisivalo Venturiju.

Interesantno je da su volonterski projekat Južna ulica u Filadelfiji Skot Braun i Venturi pripremali u isto vreme kada i proslavljeni projekat u Las Vegasu. Sličnosti između ova dva projekta, Južne ulice i Las Vegas, su očigledne. Oba su prvenstveno analizirala komercijalne oblasti u smislu njihove potencijalne upotrebe. Takođe, obe lokacije su estetski bile veoma neregulisane i obe su se menjale i proširivale spontano. Pored toga, arhitektura obe lokacije se svrstavala u oblast vernakularne narodne arhitekture. Fotografije koje je Deniz Skot Braun snimila u Južnoj ulici u Filadelfiji 1968. godine su asociirale na one fotografije koje su kasnije objavljene u knjizi *Pouke iz Las Vegasa*. Ova paralela je dovoljna da prikaže sličnosti između ideja, pristupa istraživanja i načina posmatranja sličnih situacija na različitim lokacijama [12].

2.3 URBANISTIČKI RAD I PERSPEKTIVA DENIZ SKOT BRAUN

Kombinovanje planiranja velikih sistema kampusa, gledanje na prostor kao deo enterijera i uklapanje arhitekture u sistem je bio njen način da stvori mrežu novih sistema koji mogu da funkcionišu bilo gde, čak i van kampusa, koji su bili njihovi najveći urbanistički projekti. Robert Venturi je učestvovao u svim projektima urbanog planiranja njihove zajedničke firme, ali je Deniz Skot Braun vodila projekte urbanističkog planiranja kompanije, isto kao što je Venturi vodio arhitektonske projekte. Oboje su bili podjednako upućeni i učestvovali u razvoju idejnih rešenja u oba departmana firme, arhitektonskom i urbanističkom. Kao šef odeljenja za urbanizam, bila je odgovorna za sve urbanističke planove, master planove i planiranje univerzitetskih kampusa za koje su se specijalno profilisali kao firma. Većina njihovih projekata je dostupna javnosti na uvid u svrhe istraživanja u okviru arhivske kolekcije Venturi, Skot Braun, koja se čuva u Arhitektonskom arhivu na Univerzitetu u Pensilvaniji.

Tokom svoje karijere, Deniz Skot Braun je imala privilegiju i priliku da učestvuje u planiranju i rekonstrukciji velikog broja komplikovanih sistema kampusa koji su za nju uvek bili poseban izazov, ali i dodatna motivacija, jer je i sama predavala na mnogim univerzitetima i bila dobro upoznata sa njihovim ključnim problemima. Inspirisana teorijama svojih mentora, primenjivala je metod mapiranja javnog prostora na način da ga je sagledala šire kao enterijer. Ovaj deo njenog rada manje je poznat široj javnosti jer su u pitanju kampusi američkih univerziteta, koji su specifičan ekosistem za sebe. Međutim, s obzirom da se radi o velikim i složenim urbanim sistemima, oni mogu isto tako poslužiti kao dobar primer za rešavanje najrazličitijih urbanih problema van kampusa univerziteta, kao što su povezivanje urbanih sredina, od mikro do makro nivoa [13].

Kroz ove urbanističke projekte Deniz Skot Braun se etablirala kao stručnjak za planiranje i dizajn univerzitetskih kampusa. Kao izuzetno složeni sistemi sa dugom tradicijom, univerzitetski kampusi zahtevaju poseban pristup i poznavanje funkcionisanja celokupne mreže od koje su sastavljeni, što njoj nije bio problem jer je savršeno poznavala funkcionisanje sistema unutar kompleksa kampusa. Mnogo pre nego što su dobili prvi veliki projekat planiranja kampusa, imali su jasno definisane ideje o tome kako bi se nedostaci mogli eliminisati. Iako je svaki kompleks zasebna tema i novi problem, Skot Braun i Venturi su uspešno razvili metodu klasifikacije problema za koji su znali da bi se mogao ponavljati i u drugim kampusima.

Lista izgrađenih projekata pod rukovodstvom Deniz Skot Braun u univerzitetskim kampusima je impresivna. Njihovi izvedeni i neizvedeni projekti obuhvataju različite nivoe i obime: planiranje i izgradnju zgrada fakulteta i laboratorija, studentskih centara kao i različite sadržaje u okviru samih kampusa kao što su knjižare, restorani, biblioteke, kompjuterski centri ili auditorijumi različite namene.

Skot Braun i Venturi su shvatili potrebu za modernizacijom američkih univerziteta kao i neophodnost za njihovom transformacijom od tradicionalne klasne institucije u moderan multikulturalni interdisciplinarni kompleks za 21. vek. Primenili su svoj koncept „Ulica kroz zgradu“, koji je razvijen je u skoro svim akademskim zgradama koje su projektovale, sa ciljem da se maksimalno podstakne socijalizacija. Po njihovom konceptu, ukrštanje staza neće samo po sebi izazvati susrete ili komunikaciju, niti bilo koja nova zgrada, ali se za to mogu stvoriti pravi uslovi i ukloniti fizičke barijere.

Atraktivna sastajališta ne prisiljavaju, već ona nude i otvaraju puteve različitih namena. Ovo je filozofija kojoj je Deniz Skot Braun težila u projektima univerzitetskih kampusa.

Lista projekata kampusa je dugačka, a pomenućemo samo neke od njih: Dartmouth College Master Plan for North Campus (1989), University of Pennsylvania Master Plan (1988-1996), Houston Museum of Fine Arts, Master Plan (1990), School of Arts and Sciences Planning Study, University of Pennsylvania (1994), Frist Campus Center, Princeton University Planning Materials (1996-1998), University of Michigan Master Plan (1997-2004), MIT Main Building Group Study (2003) [14].

2.4 ARHITEKTONSKO STVARALAŠTVO DENIZ SKOT BRAUN

Tokom 1970-ih su Deniz Skot Braun i Robert Venturi bili simboli svega novog i radikalnog u arhitekturi i shodno takvom statusu su imali veliki broj pratilaca od koji su spontano izdvojili i primeri fanatičnih pristalica koji su na pogrešan način kopirali njihove originalne ideje. U isto vreme su bili i glavni predmet arhitektonske kritike. To je bilo doba nakon prvog izdanja knjige *Pouke iz Las Vegasa* 1972. godine, i početak šire diskusije o znaku kao formi arhitekture, koji su oni svojim arhitektonsko-urbanističkim teorijama uspeli da nametnu kao glavni diskurs svih globalnih arhitektonskih rasprava i da na taj način preokrenu klasično shvatanje simbolike u arhitekturi.

Arhitektonski projekti koje je Deniz Skot Braun oblikovala i projektovala kroz partnerstvo sa Robertom Venturijem, bilo da su u pitanju oni neizgrađeni ili izgrađeni, su više nailazili na negodovanje i nerazumevanje, pa čak i na odbacivanje pojedinih nagrađenih konkurskih rešenja, iako su projekti ulazili u fazu početka izvođenja radova.

Njihov vizuelni rečnik je podrazumevao estetsku prenatlaženost i planiranu preteranu ukrašenost. Kao takav, njihov specifičan i neobičan karakter je budio kritike, kolega ali najviše opšte javnosti. U nerazumevanju njihovog vizuelnog rečnika su pre svega dominirale političke strukture, gradske administracije i svi birokratski organi odlučivanja koji su neretko sprečavali izvođenje nagrađenog rešenja pred sam početak radova. Ovo se takođe odnosi na Pensilvaniju, grad koji je u arhitektonskom i urbanističkom svetu poznat po slavnom paru Deniz Skot Braun i Robertu Venturiju. Jedan od takvih primera neizvedenih projekata je Philadelphia Orchestra Hall dvorana, zaustavljen pred sam početak

izvođenja prve faze radova. Još jedan takav slučaj zaustavljenog projekta je smela avangardna vizija Whitehall Ferry Terminal-a, u Njujorku. Prilaz trajektom do Donjeg Menhetna sa Stejten Ajlanda je oduvek bila jedna od napopularnijih turističkih ruta a ovo arhitektonsko rešenje pristaništa gigantskih dimenzija, da je izvedena, bi bila prvo što bi turisti videli kada bi se približavali Njujorku [15].

Vizuelni jezik kojim su se služili Skot Braun i Robert Venturi nije nikada bio puko nasumično nabacivanje različitih dekorativnih elemenata bez ikakvog reda već posledica studioznog promatranja koja su bila rezultat sveobuhvatnog teorijskog izučavanja arhitektonskih i umetničkih stilova iz prošlosti, unapređeni dodatnim savremenim saznanjima.

2.5 TEORETSKO DELOVANJE I POZICIONIRANJE DENIZ SKOT BRAUN

Ono što je prvenstveno privuklo Deniz Skot Braun kod Novih brutalista jeste njihovo posebno interesovanje za manirizam, stil iz istorije arhitekture i umetnosti, iako se na prvi pogled činilo da ne postoji značajna veza između teorija Novih brutalista i manirizma. Međutim, ona je smatrala da su Novi brutalisti bili posebno fascinirani pojavom dualnosti u rešenjima manirizma [16]. Ista ta fascinacija je navela Deniz Skot Braun i Roberta Venturija da se posebno posvete istraživanju manirizma i tu pronađu svoje teorijske ideje za rešavanje problema modernog doba u kome su stvarali, ali isto tako i razviju nove arhitektonske i urbanističke teorije.

Novi fenomen automobila je američke gradove menjao brže nego što su njeni savremenici želeli da prihvate taj trend kao novu stvarnost. Iz teoretskih radova Skot Braun je evidentna snažna društvena osvešćenost i interesovanje za vernakularne pejzaže koji datiraju još iz njenog ranog detinjstva, koje je provela u specifičnim okolnostima u kolonijalnom afričkom urbanom okruženju. Takav složen kulturološki pejzaž urbanog nasleđa južnoafričkog regiona je imao veliki uticaj na njeno teoretsko delovanje, pripremajući je da prepozna nove urbane fenomene [17]. Specifične životne okolnosti su izoštrile njen pogled na urbane sredine u kojima je razvijala svoje teorijske misli i pretvarala ih u avangardne teorije arhitekture i urbanizma. Čak je i uticaj Afrike evidentan u kreiranju teorija koje su pratile najpoznatiju arhitektonsku i urbanističku studiju na osnovu koje je nastala čuvena knjiga *Pouke iz Las Vegasa* [18].

2.6 FOTOGRAFIJA KAO PODLOGA ZA ISTRAŽIVAČKI RAD

Ono što izdvaja Deniz Skot Braun od njenih savremenika je korišćenje fotografske tehnike u istraživačkom radu. Ovaj način beleženja zapažanja svakodnevnog života je praktikovala od rane mladosti, još u periodu sazrevanja u Africi. Istraživanja fotografskih beležaka za Deniz Skot Braun je oduvek bila podloga za razvijanje svih ostalih interdisciplinarnih podoblasti i aktivnosti po kojima je jedinstvena. Navika vizuelnog zapisavanja viđenog i na taj način arhiviranja urbane okoline u kojoj bi se našla, u prolazu ili kao njen deo, se nastavila kroz njen celokupan produktivni interdisciplinarni životni rad. Fotografski zapisi Deniz Skot Braun, prikupljeni snimanjem u raznim prilikama i vremenskim periodima, njoj karakterističnom fotografskom tehnikom u pokretu, u duhu vremena, sa primarnim zadatkom da refelektuju atmosferu urbanih sredina, su činili važnu osnovu za više bitnih disciplina koje su formirale njeno stvaralaštvo. Te posmatrane lokacije, automobili i ljudi u pokretu, kao i arhitektura koja je činila originalnom neku urbanu sredinu, su postajali njeno autentično i ključno sredstvo za razmišljanje, njena podloga za teoretski rad [19].

Ovako dokumentovani fotografski zapisi nisu nastajali spontano već sa jasnom i preciznom namerom beleženja urbanog i arhitektonskog doživljaja na osnovu kojih je dalje razvija svoje ideje. Koristila je medij fotografije za analiziranje gradova i arhitekture više od svojih savremenika i vremenom je postala njen zaštitni znak.

3 ZAKLJUČAK

Deniz Skot Braun je zajedno sa Robertom Venturijem tokom svoje karijere svesno kreirala simboličku filozofsku estetiku, kombinujući elemente iz istorije arhitekture i umetnosti sa definisanim urbanim okruženjem. Za razumevanje Skot Braun i Venturijevog arhitektonskog izraza je neophodno višeslojno i fundamentalnije poznavanje istorije arhitekture i umetnosti. Sve ovo je takođe ključno da bi se otklonila pogrešna asocijacija na banalnu, apsurdnu i nepotrebnu dekoraciju koja se najčešće povezuje sa arhitektonskim stilom postmoderne.

Uvid ali i razumevanje celokupnog stvaralaštva Deniz Skot Braun je jedino moguće ostvariti ako se u jednu celinu povežu sve poddiscipline na koje je ona bila fokusirana i koje su bile sastavni deo njenih aktivnosti i istraživačkih projekata. Na primer,

aktivistički i politički kontekst stvaralaštva Skot Braun i Venturija je uglavnom zanemaren, iako pruža odličan kritički osvrt na urbani i arhitektonski razvoj američkih gradova kasnih 1960-ih i ranih 1970-ih.

Važno je sve uzeti u razmatranje da bi se stekao adekvatan uvid u njeno kompleksno stvaralačko, pedagoško, teoretsko i aktivističko delovanje. Svaka disciplina i subdisciplina se međusobno prepliću i podjednako su značajne. Poslednjih godina se posebno intenzivira interesovanje za stvaralaštvo Deniz Skot Braun i njegovo tumačenje, što je korak napred u priznavanju njenog značaja. Poslednjih godina su izložbe njenih fotografskih serija, posebno one koje su nastale tokom 1960-ih godina dvadesetog veka, organizovane širom sveta. Danas je, posle sagledavanja njene višedecenijske karijere, znatno jasnija njihova uloga i značaj, između ostalog i kao preteča i osnova čuvenog istraživanja u Las Vegasu.

LITERATURA

- [1] Scott Brown Denise: **Invention and Tradition in the Making of American Place in Scott Brown, D. architecture words 4: Having Words**, London: *Architectural Association*, 2009.
- [2] Scott Brown Denise: **Learning from Pop**, *Casabella* 15-23, 359-360, May/June 1971, p. 15-23. (in Italian and English); reprinted in *Journal of Popular Culture*, fall 1973, p. 387-401, 1971.
- [3] Scott Brown Denise: **Reply to Frampton**, *Casabella*, 15-23, 359-360, May/June 1971, p. 41-46. (counter-rebuttal to Kenneth Frampton's *America 1960-70: Notes on Urban Images and Theory*, a *rebuttal to Learning from Pop*, 1971.
- [4] Scott Brown Denise: **'Pop Off: Reply to Kenneth Frampton'**, *Casabella* 35, nos. 359-60 p.41-45, 1971.
- [5] Arandelovic Biljana: **Denise Scott Brown: Introduction**. In: *Denise Scott Brown. Springer Biographies*, 1-35, 2023.
- [6] Arandelovic Biljana: **Life and Influences**. In: *Denise Scott Brown. Springer Biographies*, 37-55, 2023.
- [7] Grahn Frida (Ed.): **Denise Scott Brown in Other Eyes: Portraits of an Architect** (Vol. 176). *Birkhäuser*, 2022.
- [8] Scott Brown Denise: **Learning from Levittown: remedial housing for architects studio**. In: *On Houses and Housing*. Academy Editions, London, 50-57, 1992.
- [9] Arandelovic Biljana: **Denise Scott Brown: Teacher**. In: *Denise Scott Brown. Springer Biographie*, 57-73, 2023.
- [10] Vinegar Aron, and Michael J. Golec, eds. **Relearning from Las Vegas**. U of Minnesota Press, 2009.
- [11] Tenenbaum Jeremy Eric, Denise Scott Brown, Angelika Fitz, and Katharina Ritter: **"Your Guide to Downtown Denise Scott Brown."** *Park Books*, (2018).
- [12] Haumann Sebastian: **"Vernacular Architecture as Self-Determination: Venturi, Scott Brown and the Controversy over Philadelphia's Crosstown Expressway, 1967-1973."** *Footprint*: 35-48, 2009.
- [13] Harteveld Maurice, and Denise Scott Brown; **"On public interior space."** *AA Files-Architectural Association* 56 (2007): 64.
- [14] Arandelovic Biljana: (2023). **Denise Scott Brown: Urban Planner**. In: Denise Scott Brown. *Springer Biographies*, 119-203, 2023.
- [15] Arandelovic Biljana: **Denise Scott Brown: Architect**. In: Denise Scott Brown. *Springer Biographies*, 105-263, 2023.
- [16] Reed Peter: **Oral history interview with Denise Scott Brown**, 1990 Oct. 25-1991 Nov. 9, *Archives of American Art, Smithsonian Institution*, 1990.
- [17] Van Onselen Charles: **Studies in the Social and Economic History of the Witwatersrand, 1886-1914**, Vol. 1, *New York: Longman*, 1982.
- [18] Venturi Robert, Scott Brown Denise, Izenour Steven: **Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form**, revised edition *Cambridge, Mass.: MIT Press*, 1977.
- [19] Arandelovic Biljana: **Denise Scott Brown: Photographer**. In: Denise Scott Brown. *Springer Biographies*, 265-289, 2023.